

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

Факультет філології

Кафедра української мови

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЖІНОЧІ ОСОБОВІ НАЗВИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Освітня програма «Українська мова і література»

Спеціальність В11 Філологія (за спеціалізаціями)

Спеціалізація В11.01 Українська мова та література

Галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол № 1
від 26 серпня 2025 р.

м. Івано-Франківськ – 2025

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	«Жіночі особові назви в історії української мови»
Викладач (-і)	Брус Марія Петрівна
Контактний телефон викладача	+380673408525
Е-mail викладача	mariia.brus@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очний
Обсяг дисципліни	3 кредити ЄКТС, 90 год
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua/
Консультації	упродовж семестру за встановленим розкладом на кафедрі та з розрахунком відповідного часу
2. Анотація до навчальної дисципліни	
Навчальна дисципліна «Жіночі особові назви в історії української мови» розкриває етапи зародження категорії жіночості, становлення на власній лінгвальній основі, формування на різних часових зрізах і функціонування впродовж писемного періоду розвитку української мови. Вона ознайомлює з категорією жіночості від витоків до виникнення власної писемності, книжності й державності, показує її взаємозв'язок із розвитком граматичних категорій особи, істоти, роду. Цей курс уможливорює вивчення історії фемінітивів спільнослов'янської доби, давньоукраїнської, староукраїнської, нової і сучасної української мови, їхніх лексико-семантичних, структурно-словотвірних і функціонально-стилістичних ознак, статичних і динамічних явищ на кожному історичному етапі розвитку фемінітивної підсистеми української літературної мови. Дисципліна належить до вибіркових у циклі професійної філологічної підготовки, що сприяє примноженню й поглибленню знань з історії української мови.	
3. Мета та цілі курсу	
Мета. Вивчення основних закономірностей становлення, формування і функціонування номінацій зі значенням особи жіночої статі на власному українському ґрунті з дописемних часів і впродовж усього писемного періоду розвитку української мови. Завдання: – усвідомити процеси зародження, становлення і використання фемінітивів української мови як окремої лінгвальної категорії жіночості; – ознайомитися з фемінітивною підсистемою української мови дописемного періоду (за спільнослов'янської єдності й після її розпаду); – простежити лексико-семантичні, структурно-словотвірні зміни в категорії назв жінок давньоукраїнської і староукраїнської літературної мови; – розглянути чинники, процеси і шляхи оновлення та збагачення фемінікону в новий і сучасний український періоди; – проаналізувати функціонально-стилістичні особливості апелятивів-найменувань жінок у діяхронному аспекті; – визначити основні тенденції розвитку фемінітивної підсистеми української мови протягом писемного періоду; – окреслити основні мовні й позамовні чинники творення та використання фемінітивів на українському ґрунті в ХХІ ст.; – засвідчити специфічні ментальні, культурні, соціальні ознаки, виразниками яких стали назви осіб жіночої статі.	

4. Програмні компетентності та результати навчання

Інтегральна компетентність. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу) в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 6. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ФК 3. Здатність використовувати в професійній діяльності знання з теорії та історії української мови.

ФК 10. Здатність здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів.

Програмні результати навчання:

2. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.

8. Знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію української мови і літератури, що вивчаються, і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності.

12. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

20. Дотримуватися правил академічної доброчесності, тобто принципів особистого прикладу, відповідальності, справедливості, академічної свободи, взаємоповаги і взаємодовіри, прозорості, партнерства та взаємодопомоги, компетентності й професіоналізму, законності тощо

5. Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
семінарські заняття / практичні / лабораторні	18
самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
5	B11 Філологія	3	Вибірковий

Тематика курсу

Тема	Кількість годин		
	Лекції	Практ. заняття	Самост. робота
Тема 1. Науково-теоретичні засади дослідження загальних жіночих номінацій у сучасному мовознавстві. 1. Проблема історичного вивчення фемінітивів. 2. Теоретико-методологічні положення й підходи. 3. Принципи діакронного і синхронного аналізу.	2	2	10
Тема 2. Формування субстантивів із фемінітивним значенням у дописемний протоукраїнський період.	2	2	10

1. Зародження лінгвальної категорії жіночості. 2. Фемінізація в спільнослов'янській мові. 3. Способи деривації фемінітивів у праслов'янській мові. 4. Джерела вивчення фемінітивів праслов'янської мови				
Тема 3. Найменування жінок у давньоукраїнській мові XI – XV століть. 1. Фемінітивна підсистема давньоукраїнської мови. 2. Лексико-семантична організація жіночих назв. 3. Структурно-словотвірна класифікація назв жінок. 4. Джерельна база вивчення фемінітивів давньоукраїнської літературної мови.		2	2	10
Тема 4. Найменування жінок у староукраїнській мові XVI – XVII століть. 1. Фемінітивна підсистема староукраїнської мови. 2. Лексико-семантична характеристика жіночих назв. 3. Структурно-словотвірна класифікація назв жінок. 4. Джерельна база вивчення фемінітивів староукраїнської літературної мови.		2	4	10
Тема 5. Найменування жінок у новій українській мові XVIII – XIX століть. 1. Фемінітивна підсистема нової української мови. 2. Лексико-семантична оцінка загальних жіночих назв. 3. Структурно-словотвірна характеристика назв жінок. 4. Джерельна база вивчення фемінітивів нової української літературної мови.		2	4	10
Тема 6. Загальні назви жінок в українській мові XX і XXI сторіч. 1. Фемінітивна підсистема української мови XX та XXI ст. 2. Лексико-семантичні ознаки загальних жіночих назв. 3. Структурно-словотвірні особливості найменувань жінок. 4. Джерельна база вивчення фемінітивів української літературної мови XX та XXI ст.		2	4	10
Загальна кількість годин		12	18	60
6. Система оцінювання курсу				
Загальна система оцінювання навчальної дисципліни	Система оцінювання курсу відповідає критеріям оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти в університеті. Допуск до іспиту становить максимум 50 балів, за складання іспиту – максимум 50 балів. Робота на практичних заняттях упродовж семестру оцінюється за 5-бальною шкалою та максимальною кількістю 30 балів. Під час виставлення допуску до іспиту враховуються навчальні досягнення, отримані в процесі оцінювання на практичному занятті (максимум 30 балів), при виконанні контрольної роботи (максимум 10 балів) та самостійної роботи (максимум 10 балів). Загальна максимальна кількість балів за навчальний курс становить 100 балів.			
Вимоги до письмових робіт	Письмова контрольна робота складається з 2 завдань: розкриття теоретичних питань – 5 балів, відтворення 5 слів у трьох давніх формах (індоєвропейській, праслов'янській, давньоукраїнській) – 5 балів; терміни написання роботи – передостаннє практичне заняття.			
Практичні заняття	Закріплення й повторення теоретичних питань зі всіх розділів курсу. Виконання письмових завдань для відтворення давньоукраїнських, праслов'янських та індоєвропейських форм слів із поясненням їхніх фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних змін.			

Умови допуску до підсумкового контролю	Допуском до іспиту є отримання позитивної підсумкової оцінки (максимум 50 балів, мінімум 25 балів). Для визначення рейтингового підсумкового контролю до уваги взято присутність здобувача на лекційних і практичних заняттях, його активність та успішність у процесі виконання практичних завдань, підготовки самостійної роботи, написання контрольної роботи; відсутність пропусків і запізнь на заняття; дотримання етики й культури поведінки на заняттях.
Підсумковий контроль	форма контролю: залік (50 б); форма здачі: виконання тестових завдань у дистанційній системі оцінювання знань студентів (50 завдань)

7. Політика курсу

Письмові роботи. Письмові роботи виконують здобувачі освіти, які навчаються за загальним графіком, відповідно до «Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника», та індивідуальним графіком, відповідно до «Положення про порядок навчання здобувачів вищої освіти за індивідуальним графіком у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» <https://nmv.pnu.edu.ua/нормативні-документи/polozhenja/>. Форму письмового виконання роботи втілено на практичних, індивідуальних заняттях, під час написання контрольної, самостійної роботи чи виконання індивідуального завдання.

Академічна доброчесність. У «Кодексі честі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» визначено загальні морально-етичні принципи та правила поведінки для всіх учасників навчально-освітнього процесу. За цим документом представники університетської громади мають дотримуватися принципу академічної доброчесності та в навчальній і викладацькій діяльності зобов'язані діяти порядно, доброчесно. <https://pnu.edu.ua/polozhennia-pro-zapobihannia-plahiatu/>

За дотриманням членами університетської громади морально-етичних та правових норм цього Кодексу відповідає «Комісія з питань етики та академічної доброчесності» при університеті, яка відстежує і регламентує поведінку здобувачів освіти в навчальному процесі. <https://pnu.edu.ua/polozhennia-pro-zapobihannia-plahiatu/>

Відвідування занять. Урегульовано «Положенням про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» <https://nmv.pnu.edu.ua/нормативні-документи/polozhenja/>. У разі пропуску занять здобувачі освіти повинні відпрацювати їх індивідуально в письмовій чи усній формі, щоб виконати всі завдання вхідного, поточного, підсумкового контролю.

Неформальна освіта. Порядок здобуття неформальної освіти та визнання її результатів регламентує «Положення про визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти, в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника». <https://nmv.pnu.edu.ua/нормативні-документи/polozhenja/>

Для здобуття неформальної освіти рекомендовано використання платформ Coursera, Prometheus, Udemy, Ukraine Global Faculty, EdEra та ін..

8. Рекомендована література

Наукові праці

1. Брус М.П. Втілення літературних і діалектних особливостей фемінітивотворення у новелах Василя Стефаника. *Василь Стефаник: інтерпретації* / за ред. С.Хороба. Івано-Франківськ – Варшава: Місто НВ, 2023. С.605-611.

2. Брус М. П. Діахронія та синхронія німецьких мовних впливів у національній мовній картині світу (на рівні фемінітивотворення і фемінітивовживання). *Закарпатські філологічні студії*: науковий журнал. Ужгород, 2025. Вип. 42. Т. 3. С. 23–30.

3. Брус М. П. Діахронні та синхронні вияви польських впливів у фемінітивній

підсистемі української мови. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово: наук. журнал* / гол. ред. С.І.Хороб. Івано-Франківськ, 2024. № 19(71). С. 205–215.

4. Брус М. П. Діахронні та синхронні вияви фемінітивотворення в українській медичній термінології. *Українська мова*. 2022. № 4. С. 24–40.

5. Брус М. П. Концептуалізація образу дружини в сучасній мовній картині світу. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2023. Вип. 59. С. 107–126.

6. Брус М. П. Лексикографічна інтерпретація фемінітивів у сучасній українській літературній мові. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*, 2022, № 56. С.12-24.

7. Брус М. Лінгвалізація образу жінки в Добриловому Євангелії 1164 року: етимологічний, словотвірний і лексичний аспекти. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2025. № 63. С. 73–87.

8. Брус М. П. Лінгвалізація образу дружини у творах Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово: наук. журнал* / гол. ред. В. М. Мойсишин. Івано-Франківськ, 2023. № 18(69). С. 55–62.

9. Брус М. П. Найменування жінок по батькові в історії української мови. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія Філологія*. Ужгород, 2021. Вип. 1(45). С. 86–92.

10. Брус М. П. Походження фемінітивів (на основі «Етимологічного словника української мови» за гол. ред. О. С. Мельничука). *Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство. II.*: зб. наук. праць до 100-річчя від дня народження. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. С. 217–233.

11. Брус М. П. Процеси інтенсифікації та екстенсифікації в історії фемінітивів української мови. *XI Оломоуцький симпозіум україністів «Україністика в новому тисячолітті: проблеми мови, літератури і культури»*: матеріали Міжнародної наукової конференції. Оломоуць: Університет Палацького в Оломоуці, 2023. С. 54–62.

12. Брус М. П. Сучасна фемінізація української мови в соціолінгвістичному вимірі. Рец. на: Архангельська А. М. *Feminasognita*. Українська жінка у слові і словнику. Київ, 2019. *Українська мова*. 2021. № 2(78). С. 127–133.

13. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. Ч. 1. Монографія. 440 с.; Ч. II. Словник. 640 с.

14. Брус М. Фемінітиви українського й іншомовного походження в «Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.» Євгена Тимченка. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово: наук. журнал* / гол. ред. С. І. Хороб. Івано-Франківськ, 2025. № 21(77). С. 49–58.

15. Брус М. Художня творчість Марка Черемшини як джерело відображення історії фемінітивів української мови. *У задзеркаллі художнього світу Мара Черемшини: колективне дослідження з нагоди 150-річного ювілею письменника* / ред. та упоряд. С. Хороб. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2025. С. 381–393.

16. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.

17. Ковалик І. І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. *Питання українського мовознавства*. Львів: Вид-во Львів. університету, 1962. Кн. 5. С. 3–34.

18. Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М., Халіман О. В. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : колективна монографія. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич: Видавництво «Коло», 2014. 472 с.

19. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст. Чернівці: Видавництво «Книги – XXI», 2006. 500 с.

20. Нелюба А. Словотвірні інновації в соціальних зрушеннях і коригування

дериваційної теорії. Вибрані праці. Харків: Харківське історико-філол. товариство, 2023. 136 с.

21. Сукаленко Т. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові : монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 240 с.

22. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – початок XXI ст.) : монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.

23. Тараненко О. О. Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух : монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 112 с.

Лексикографічні джерела

1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 1: А–Г. 632 с.; 1985. Т. 2: Д–Копці. 572 с.; 1989. Т. 3: Кора–М. 552 с.; 2004. Т. 4: Н–П. 656 с.; 2006. Т. 5: Р–Т. 704 с.; 2012. Т. 6: У–Я. 568 с.

2. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник : науково-довідкове видання. Вінниця: Твори, 2020. 911 с.

3. Історичний словник українського язика. Т. І. А–Ж / уложили Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко; зредагував проф. Є. Тимченко / Istoryčnyj slovnyk ukrajins'koho jazyka. I. 1–2 (А–Ж). Charkiv-Kyjiv 1930 – 1932 / Tymčenko Jevhen. München : Verlag Otto Sagner, 1985. S. 1–947.

4. Інверсійний словник української мови / відп. ред. С. П. Бевзенко. Київ: Наукова думка, 1985. 812 с.

5. Ніковський А. Українсько-російський словник. Репринтне видання 1926 р. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. XII, 864 с.

6. Російсько-український словник / ред.: В. М. Ганцов, Г. К. Голоскевич, М. М. Грінченкова; гол. ред.: акад. А. Е. Кримський. 1924. Електронна версія російсько-українського словника / підготував О. Телемко. Київ, 2007. Режим доступу: Krymskyi_Ahatanhel/Ros-ukr_akademichnyi_slovnyk.pdf.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

8. Словарь української мови : у 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко; редактори: Л. М. Кудрявкіна, Н. М. Отрох, Л. С. Шорубалка; надруковано з видання 1907 – 1909 рр. фотоспособом. Київ: Наукова думка, 1996. Т. 1 : А–Ж. 496 с.; 1996. Т. 2: З–Н. 580 с.; 1997. Т. 3: О–П. 507 с.; 1997. Т. 4: Р–Я. 610 с.

9. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / ред. кол.: Д. Гринчишин (відп. ред.), У. Єдлінська, Л. Полюга та ін.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1994. Вип. 1: А. 152 с.; 1994. Вип. 2: Б–Богуславець. 152 с.; 1996. Вип. 3: Б–В. 252 с.; 1997. Вип. 4: В. 260 с.; 1998. Вип. 5: В. 258 с.; 1999. Вип. 6: В–Г. 256 с.; 2000. Вип. 7: Г–Д. 256 с.; 2001. Вип. 8: Д. 256 с.; 2002. Вип. 9: Д–З. 256 с.; 2003. Вип. 10: З. 256 с.; 2004. Вип. 11: З. 256 с.; 2005. Вип. 12: З. 246 с.; 2006. Вип. 13: И–І. 242 с.; 2008. Вип. 14: К. 256 с.; 2010. Вип. 15: К–Л. 256 с.; 2013. Вип. 16: Л. 200 с.; 2017. Вип. 17: М–Моавитанка. 248 с.

10. Словник української мови: у 20 т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 1: А–Б. 912 с.; 2012. Т. 2: В–Відсріблитися. 976 с.; 2012. Т. 3: Відставання–Гуральня. 1120 с.; 2013. Т. 4: Д–Жучок. 1007 с.; 2014. Т. 5: З–Зв'язати. 992 с.; 2015. Т. 6: Згага–Кварта. 992 с.; 2016. Т. 7: Квартал–Кяхтинський. 912 с.; 2017. Т. 8: Л–Мішурний. 992 с.; 2018. Т. 9: Міщанин–Настукувати. 912 с.

11. Словник української мови : у 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1970. Т. I: А–В. 799 с.; 1971. Т. II: Г–Ж. 550 с.; 1972. Т. III: З. 744 с.; 1973. Т. IV: І–М. 840 с.; 1974. Т. V: Н–О. 840 с.; 1975. Т. VI: П–Поїти. 832 с.; 1976. Т. VII: Поїхати–Приробляти. 723 с.; 1977. Т. VIII: Природа–Ряхтливий. 927 с.; 1978. Т. IX: С. 916 с.; 1979. Т. X: Т–Ф. 658 с.; 1980. Т. XI: Х–Ь. 699 с.

12. Словотворчість незалежної України. 2012 – 2016 : словник / укладачі: А. Нелюба, Є. Редько; заг. ред. А. Нелюби. Харків, 2017. 460 с.

Брус Марія Петрівна –
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови